

O'RTA OSIYO JADID ALLOMALARINING TARIXIY VA ADABIY AHAMIYATI

Tursunov Odiljon Azimovich

Fargona Politexnika instituti akademik litseyi tarix fani o'qituvchisi

Oxunjonov Muhriddin Hayitboy o'g'li

Farg'ona Politexnika instituti akademik litseyi ona tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Markaziy Osiyo Jadid allomalarining tarixiy va adabiy ahamiyati, ularning ta'lim islohotlarini rivojlantirish, madaniy o'zgarishlarga hissa qo'shish va mintaqada modernizatsiya manzarasini shakllantirishdagi roli ko'rib chiqilgan. Ushbu maqola asosiy matnlarni, jadidlar qo'llagan usullarni va ularning harakatining ta'sirini o'rganib chiqib, Markaziy Osiyo tarixi va adabiyotining ko'pincha e'tibordan chetda qoladigan, ammo hal qiluvchi jihatini yoritishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Markaziy osiyo, jadid allomalari, ta'lim islohoti, adabiy harakat, madaniy o'zgarish, modernizatsiya, turkiston, musulmon ma'rifati.

"Jadid Allomas" atamasi Markaziy Osiyoda 19-asr oxiri va 20-asr boshlarida paydo bo'lgan ta'lim va madaniy harakatni anglatadi. Jadidlar yoki "islohotchilar" Islomiy qadriyatlarni zamonaviy bilimlar bilan aralashtirib, mintaqada keng tarqalgan an'anaviy ta'lim tizimini modernizatsiya qilishga intildilar. Ushbu harakat Markaziy Osiyoning intellektual manzarasini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynadi va musulmon ma'rifatining keng tarqalishiga katta hissa qo'shdi.

Jadid allomalari bilan bog'liq adabiyot boy yozuvlar to'plamini, shu jumladan insholar, risolalar va o'quv matnlarini o'z ichiga oladi. Mahmud Xo'ja Behbudiy, Ismoil Gasprinski va Munavar qori Abdurashidxonov kabi taniqli shaxslar ta'lim islohotlarini targ'ib qiluvchi nufuzli ovozlari sifatida paydo bo'ldi. Ushbu yozuvlarda ko'pincha Islom tamoyillari bilan mustahkam aloqani saqlab, zamonaviy ilmlar, tillar va pedagogik usullarni qamrab olish zarurligi ta'kidlangan.

Jadidlar ta'limni isloh qilish bo'yicha o'z qarashlarini amalga oshirish uchun turli usullardan foydalanganlar. Ular diniy va dunyoviy fanlarni birlashtirgan "madrasalar" deb nomlanuvchi zamonaviy maktablarni tashkil etishdi. O'quv dasturi Islom ta'limotlarini chuqur anglash bilan bir qatorda ilm-fan, adabiyot va texnologiyalar bo'yicha bilimlarga ega bo'lgan shaxslarni ishlab chiqarishga qaratilgan. Jadidlar o'z g'oyalarini tarqatish uchun bosmaxonadan ham foydalanib, ta'limni kengroq auditoriya uchun yanada qulayroq qilishdi.

"Jadid allomasi" atamasi 19-asr oxiri va 20-asr boshlarida Markaziy Osiyoda paydo bo'lgan ijtimoiy-madaniy va ma'rifiy islohotlar harakati bo'lgan Jadid harakatini anglatadi. "Jadid" so'zining o'zi Arab tilida "yangi" degan ma'noni anglatadi, bu

harakatning modernizatsiya va ta'lim islohotlariga e'tiborini aks ettiradi. Jadidlar Markaziy Osiyo jamiyatlarida, xususan hozirgi zamonning bir qismi bo'lgan sohalarda turli xil ijtimoiy, madaniy va ma'rifiy masalalarni hal qilishga intildilar. Jadid harakatining ba'zi tarixiy va adabiy ahamiyati:

Ta'lim Islohoti:

- Jadidlar Markaziy Osiyoda ta'limni modernizatsiya qilishga chuqur sodiq edilar. Ular an'anaviy dinshunoslikdan tashqari matematika, fan va tillar kabi fanlarni kiritib, ta'limga yanada amaliy va ilmiy yondoshishni qo'llab-quvvatladilar.

- "Jadid allomas" (yangi maktablar) ning tashkil etilishi ularning ta'lim islohotlarining asosiy jihati edi. Ushbu maktablar maktablar deb nomlanuvchi an'anaviy diniy ta'lim tizimiga qarshi chiqib, yanada zamonaviy va dolzarb ta'lim berishni maqsad qilgan.

Madaniy va lingvistik hissalar:

- Jadidlar Markaziy Osiyo tillari va madaniyatini saqlash va targ'ib qilishda muhim rol o'ynagan. Ular o'sha paytda ta'lim va adabiy kontekstlarda ko'proq tarqalgan fors yoki Arab tillaridan ko'ra mahalliy turkiy tillarga asoslangan zamonaviy adabiy tilni rivojlantirishga intildilar.

- Taniqli Jadid ziyolilari Markaziy Osiyo tillarida adabiyot va jurnalistika rivojiga hissa qo'shib, milliy o'zlik va madaniy g'urur tuyg'usini tarbiyalashdi.

Ijtimoiy Islohotlar:

- Jadidlar nafaqat ta'lim islohotlari, balki kengroq ijtimoiy masalalar bilan ham shug'ullanishgan. Ular ayollar huquqlarini himoya qildilar va qizlar uchun ta'limni targ'ib qilish orqali ayollarning jamiyatdagi mavqeini yaxshilashga intildilar.

- Harakat, shuningdek, ijtimoiy adolat va tenglik muhimligini ta'kidlab, iqtisodiy va ijtimoiy tafovutlarni bartaraf etishni maqsad qilgan.

Millatchilikka ta'siri:

- Jadid harakati Markaziy Osiyoda milliy o'zlikni rivojlantirishda muhim rol o'ynadi. Jadidlar mahalliy tillar, madaniyatlar va tarixlarni targ'ib qilish orqali fors va Arab madaniyatlari ta'siridan ajralib turadigan Markaziy Osiyo o'ziga xosligining paydo bo'lishiga hissa qo'shdilar.

Adabiy Chiqish:

- Jadid ziyolilari esse, she'riyat va Nasr kabi muhim adabiyotlarni yaratdilar. Ularning asarlari ko'pincha zamonaviylik, ta'lim va ijtimoiy islohotlar masalalariga bag'ishlangan. Ushbu adabiy asarlar o'sha davrning intellektual va madaniy iqlimi haqida ma'lumot olish uchun o'rganishda davom etmoqda.

Muammolar va meros:

- Jadid harakati konservativ diniy guruhlar va mustamlakachi hokimiyatlarning qarshiliklariga duch keldi, bu esa qiynchiliklar va muvaffaqiyatsizliklarga olib keldi.

Ushbu qiyinchiliklarga qaramay, Jadid merosi saqlanib qoldi va ularning g'oyalari Markaziy Osiyoda keng intellektual va madaniy rivojlanishga hissa qo'shdi.

Jadid harakati modernizatsiya, ta'lim va madaniy o'ziga xoslikka e'tibor qaratib, Markaziy Osiyo jamiyatlariga doimiy ta'sir ko'rsatdi. Harakat merosini ta'limga doimiy e'tibor berish, mahalliy tillar va madaniyatlarni targ'ib qilish va mintaqada zamonaviylik va an'analar to'g'risida davom etayotgan munozaralarda ko'rish mumkin.

Jadid allomalari nafaqat ta'lim tizimini o'zgartirdi, balki kengroq madaniy ta'sirga ham ega edi. Harakat Markaziy osiyoliklar o'rtasida milliy o'ziga xoslik va birlik tuyg'usini kuchaytirdi, etnik va lingvistik farqlardan ustun keldi. Bundan tashqari, modernizatsiya va ta'limga e'tibor mintaqadagi kelajakdagi ijtimoiy va siyosiy harakatlar uchun zamin yaratdi.

Xulosalar:

Xulosa qilib aytganda, Markaziy Osiyo Jadid allomalari mintaqada tarixdagi muhim bob bo'lib, intellektual uyg'onish va madaniy uyg'onish davrini belgilaydi. Harakatning ta'limga, an'analarni zamonaviylik bilan uyg'unlashtirishga va o'ziga xoslik tuyg'usini tarbiyalashga qaratilganligi Markaziy Osiyo jamiyatlarida doimiy meros qoldirdi.

Kelajakdagi tadqiqotlar Jadid allomalarining harakatdagi ayollarning roli, turli mintaqalarda Jadid g'oyalarini qabul qilish va harakatning zamonaviy Markaziy Osiyo jamiyatiga uzoq muddatli ta'siri kabi o'ziga xos jihatlarni chuqurroq o'rganishi mumkin. Bundan tashqari, musulmon dunyosidagi boshqa intellektual harakatlar bilan qiyosiy tadqiqotlar ushbu davrda islohotchi harakatlarning o'zaro bog'liqligi to'g'risida qimmatli tushunchalarni berishi mumkin.

Adabiyotlar.

1. Toshqulov J. Yosh xivaliklar: siyosiy qarashlarining tadrijiy rivojlanishi// Xalq va demokratiya, 1992,3-4-son.
2. Behbudiy B. "Behbudiy kutubxonasi", "Oyina" jurnali, 1914 yil 26 aprel, №27. Tanlangan asarlar. Jild-II.-T.: Akademnashr, -2018yil 14-bet.
3. Baxrom Irzaev. "O'zbek yoshlari va xorijiy ta'lim" T., "Akademnashr" 2018.
4. Behbudiy B. "Tiyotr nadur", "Oyina" jurnali, 1914 yil 10 may, №29. Tanlangan asarlar. Jild-II.-T.: Akademnashr, -2018yil 15-bet.
5. Sabirdinov A. O'zbek romanchiligi; kecha va bugun. Izlanishlar samarasi. // O'zbekiston adabiyoti va san'ati, 2005 yil 28 yanvar.
6. Behbudiy B. "Ikki emas, to'rt til lozim", "Oyina" jurnali, 1913 yil 10 avgust, №1. Tanlangan asarlar. Jild-I.-T.: Akademnashr, -2018yil 396-bet.
7. . Mamasaliev, M. M. (2020). MAIN DIRECTIONS OF THE INFLUENCE OF MODERN CIVILIZATION ON THE SPIRITUAL IMAGE OF THE INDIVIDUAL. Vestnik nauki, 3(11), 5-8.
8. Buriev, I. I., & Mamasaliev, M. M. (2020). PATRIOTICHESKOE VOSPITANIE MOLODOGO POKOLENIYA. Vestnik nauki i obrazovaniya, (22-2 (100)).
9. Kurbonova, M. B., & Mamasaliev, M. M. (2020). STRUKTURA SOTSIALNOGO STATUSA MOLODEJNOGO SOOBIIESTVA. In INNOVATIONNOE RAZVITIE: POTENSIAL NAUKI I SOVREMENNOGO OBRAZOVANIYA (pp. 210-213).